

Maria Curie-Sklodowska University in Lublin
Faculty of Humanities
Branch of Ukrainian Studies

SPHERES OF CULTURE

Volume VIII

Lublin 2014

Ihor Sribniak

**BORYS HRINCHENKO AND MAGAZINE "KIEVSKAYA STARINA":
HORIZONS OF COOPERATION**

Borys Hrinchenko Kyiv University, Ukraine

Ігор Срібняк

**БОРИС ГРІНЧЕНКО І ЖУРНАЛ "КИЕВСКАЯ СТАРИНА":
ОБРІЇ СПІВРОБІТНИЦТВА**

Abstract: The article deals with the cooperation of the editorial board of «Kievskaya Starina» with the famous Ukrainian writer and social activist Borys Hrinchenko. Thanks to that it became possible to successfully complete the dictionary of the Ukrainian language. The materials were gathered by members of the Old Kyiv community. Hrinchenko completely immersed into work entrusted to him. He very attentively treated each word, carefully justifying the feasibility of its inclusion to the vocabulary list. Hrinchenko gave all his time to compiling a dictionary and by the deadline managed to complete this enormous work of national importance.

Meanwhile Hrinchenko published in «Kievskaya Starina» some short stories. For this he contacted editor Volodymyr Naumenko without hiding his negative attitude towards him. Borys Hrinchenko insisted that «Kievskaya Starina» is not Ukrainian, but Ukrainophile. He advocated the establishment of a new periodic issue for Ukrainian intelligentsia. Under his pressure the strongest leaders of the Old Kyiv community supported the publication of a daily newspaper for simple people and the magazine for intellectuals which caused the termination of the magazine «Kievskaya Starina».

Keywords: Ukrainian dictionary, Borys Hrinchenko, «Kievskaya Starina», article, magazine, editorial board, Kyiv Old community

Заснування та видання історико-філологічного журналу «Киевская старина» є, без сумніву, однією з найцікавіших і найпомітніших сторінок української культури останньої чверти ХІХ – початку ХХ ст., виходячи хоча би з того, що на шпальтах цього часопису було опубліковано величезну кількість статей та повідомлень з історії України, етнографії, літературознавства

тощо. Його 94 томи (300 чисел журналу), які побачили світ упродовж 1882 – 1906 рр., – це невичерпне джерело нашої історичної пам'яті, невід'ємна частка українського історико-культурного процесу. Теза про важливу роль, яку відіграла «Киевская старина» в науковому та літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст., є сьогодні загальноновизнаною. Однак архівні доку-

менти свідчать, що упродовж чверті століття журнал виконував не тільки роль наукової установи, яка значною мірою спрямовувала розвиток в Україні гуманітарних наук, але водночас був помітним явищем громадського життя України, осередком національно-культурного руху.

На сторінках часопису, а згодом окремими відбитками, побачили світ твори І. Нечуя-Левицького (*Старосвітські батюшки та матушки*), І. Карпенка-Карого (*Сава Чалий, Понад Дніпром*), В. Винниченка (*Сила і краса*), І. Франка (*Чума, Полуйка*), поезії Лесі Українки, оповідання В. Познанського, Ганни Барвінок, Бориса Грінченка. «Киевская старина» стала значним осередком шевченкознавства, не тільки друкуючи на своїх шпальтах твори Т. Шевченка та матеріяли до його біографії, а й збираючи кошти на догляд за могилою Великого Кобзаря та поширюючи його поезії у вигляді «метеликів» серед широких верств населення [1], [2], [3].

Слід особливо наголосити на тому, що навколо журналу згуртувались кращі представники української інтелігенції (В. Антонович, О. Лазаревський, М. Петров, О. Кістяківський, О. Левицький, І. Каманін, В. Науменко, П. Житецький та ін.), які попри всі обмеження українського слова в Російській імперії шукали і знаходили різні можливості для національно-культурного освідомлення широких верств українського народу та формування в ньому почуття національної гідності. Відтак варто підкреслити ту велику роль, яку відіграли у формуванні національного світогляду наступних по-

колінь політичних і культурних діячів України.

До цього осередку провідних діячів українства належав й видатний український письменник, громадський діяч, публіцист, фольклорист і мовознавець Борис Грінченко [4], який завдяки своїй невтомній літературно-редакторській та громадській праці став на початку ХХ ст. одним з лідерів українського національного руху.

Його співробітництво з журналом розпочалось у 1884 р., коли Б. Грінченко опублікував на його шпальтах одну зі своїх рецензій [5], ще за кілька років він друкує у журналі три невеликі замітки історико-літературного змісту [6], [7], [8]. Слід відзначити, що розміщення матеріялів Б. Грінченка (які мали виразно «українофільську» спрямованість) на сторінках «Киевской Старини» не було легкою справою. Петербурзькі цензори часто вдавались до відверто свавільних дій щодо матеріялів такого характеру. Так, зокрема, 28 січня 1894 р., В. Науменко повідомляв про цей прикрий випадок Б. Грінченкові: «Як бачите, трапилося лихо з Вашою статтею: цензор пропустив вже було її, а потім вирізав усе те, що було вже надруковано; через це книжка днів на п'ять затрималася виходом, та ще й вийшла покаліченою, бо довелося дещо переддрукувати наново. Не повідомляв Вас про це до цього часу, бо ще мав деяку надію провести цю статтю на лютій, але тепер й ця надія полинула у вирій» [9].

Але попри всі життєві складнощі Б. Грінченко не полишав літературної та громадської роботи, весь час залишаючись активним членом

Чернігівської громади. У 1890-х роках він віддає багато часу роботі на ниві музейництва, працюючи (разом з дружиною) над укладанням каталогу [10] відкритого у 1902 р. у Чернігові Музею історичних старожитностей, заснування якого стало можливим завдяки спільним зусиллям визначного українського мецената та колекціонера В. Тарновського-молодшого та зацікавлених у збереженні української національної історичної спадщини місцевих громадських, культурних та церковних діячів. Згадуваний музей з часом перетворився на важливий культурний та науковий центр, що своєю діяльністю сприяв поглибленому вивченню багатьох проблем української історії, збереженню та поширенню духових цінностей українського народу. Водночас Б. Грінченко збирає та видає етнографічні матеріали, отримуючи схвальний відгук колег [11, 12].

У цей час Борис Грінченко проводить жваве листування з українськими громадськими діячами, і, зокрема, з Євгеном Чикаленком, обговорюючи з ним різні аспекти культурно-національної роботи, у тому числі й перспективи видання української белетристики. На думку останнього, «Киевская старина», якій «дозволено тепер друкувати український текст, вже показала, що вона не здатна до життя, не може оживить, сплодить нову силу, бо сама ледве дише. Може, тепер вона трохи оживе, може зацікавить публіку українською беллетристикою» [13, 259].

Проте попри таку візію Є. Чикаленком ролі та значення «Киевской Старини» саме завдяки допомозі

кола її найближчих співробітників Б. Грінченко зумів оселитися у Києві, до якого він прибув у 1901 р. за завданням Чернігівського земства для проведення каталогізації мистецької колекції В. Тарновського (деякий час він працював завідувачем книгарні «Киевской Старини»). Уже на початку наступного року родина Грінченків переїжджає до столиці на постійне мешкання [14, 91], після чого сам Борис Грінченко цілковито поринає у вир культурно-освітніх та громадських справ. У цей час він друкує в журналі низку своїх оповідань: *Палії, Під тихими вербами, Покупка, Серед темної ночі, Хвесь, преславний гайдамака* та ін. Завдяки тому, що починаючи з 1900 р. Є. Чикаленко, прагнучи наповнити журнал «більш сучасним духом» фінансував сплату гонорарів за художні твори (30–50 рублів), Б. Грінченко зумів дещо поліпшити матеріальний стан своєї родини.

Згадувані оповідання були опубліковані на «конкурентних» засадах, бо кожний рукопис літературної праці, що надходив до редакції, читали два члени редакційного комітету «Киевской старини», а коли голоси їх розходилися в оцінці, то з його змістом знайомився ще й третій, і тоді доля рукопису вирішувалася двома голосами проти третього. Але влітку, «коли майже всі «громадяни» роз'їжджалися з Києва», долю чергових рукописів вирішував одноосібно В. Науменко [15, 230], який дотримувався власної схеми у друці літературних творів. Про це він писав у одному своїх листів до Б. Грінченка: «У мене політика така, щоб в одну книжку поміщати не більше двох п'єс українських, а через

це треба давати одну велику, а другу маленьку» [9]. Але таке «вольове» вирішення долі літературних творів редактором журналу не сприймалося Б. Грінченком, що пізніше призвело до розвитку конфлікту між ними.

На той час одним з найважливіших проєктів «Киевской Старини» було укладання *Словника української мови*. У «словарних» засіданнях активну участь брали П. Житецький, К. Михальчук, В. Науменко та інші мовознавці з числа старогромадівців. Копітка праця тривала багато років (спочатку зібрані матеріали редагував Є. Тимченко, який закінчив працю у 1897 р., підготувавши 49 тис. словникових статей), але не була завершена в силу різних причин. Словник мав піти до друку як додаток до журналу «Киевская Старина», проте згодом старогромадівці вирішили надіслати його до Російської академії наук на здобуття премії М. Костомарова. За пропозицією О. Русова продовжити укладання словника було доручено Б. Грінченкові, причому йому було поставлено певні умови до упорядкування, зокрема – введення до словника слів з народної мови та використання прикладів з письменства лише до 1870 р. Б. Грінченко пристав на ці умови, і, після отримання 14 лютого 1902 р. всіх матеріалів для редагування, приступив до роботи [16, 62].

На самому початку роботи Б. Грінченко зробив підрахунок матеріалу й часу і визначив для себе щоденний обсяг роботи, якого додержувався неухильно. Цей «рахунок роботи» не раз ще зазнавав змін у бік збільшення, зростаючи, відповідно до того, як збігав термін, відведений на доопрацювання слов-

ника. 1 березня 1903 р. згадуваний рахунок дав такий результат: «Треба щодня робити 120 слів». 8 жовтня того ж року: «157 слів на день треба робити». 26 січня 1904 р. новий висновок: «173 слова на день». І Б. Грінченко педантично робив стільки, скільки припадало після останнього рахунку.

Він дуже уважно ставився до кожного слова, ретельно обґрунтовуючи його доцільність у реєстрі. Це сотні й сотні тисяч карток – на кожне слово. Маленький кабінет Грінченка в будинку на Гоголівській був завалений картками, зшитками словника, підручниками, книгами до такої міри, що повернутись було ніде. І в цьому кабінеті щоденно з ранку до вечора оброблявся запланований матеріал. У передмові до словника академік Сергій Єфремов зазначав: «У всьому, крім словника, він обмежив себе до *minimum'a*, жив анахоретом, бачився з людьми здебільше тільки в призначені години, спочивав тільки в неділю. Зате це давало *maximum* робочого напруження і все нові частки готового словника» [17].

Коли укладання останнього було завершено (словник містив близько 68 тис. слів з перекладом або їх тлумаченням російською мовою), стало питання про його авторство. Оскільки В. Науменко зредагував перші літери словника, старогромадівці наполягали на тому, щоб поряд з іменем Грінченка стояло й ім'я Науменка. Спочатку Грінченко з цим не погодився, але під тиском Старої громади змушений був поступитися, однак за умови, щоб першим на обкладинці стояло його прізвище. Коли ж на зібранні громади Науменко довідався про подробиці пере-

говорів з Грінченком, то рішуче заявив про доцільність залишення на титульній сторінці словника одного лише прізвища Грінченка. Відтак чотири томи словника вийшли у 1907-1909 рр. в Києві під назвою «Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Киевская Старина». Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко».

Після завершення роботи над словником Б. Грінченко активізував свою публікаторську роботу, розмістивши в «Киевской Старине» цілу низку своїх літературознавчих та мовознавчих розвідок [18], [19], [20], [21], [22], [23]. Загалом до 1906 р. він опублікував у журналі 16 статей та оповідань. У цей час твори Б. Грінченка друкуються окремими виданнями, отримуючи прихильні відгуки колег письменника [24].

Царський маніфест від 17 жовтня 1905 р. та наступні укази від 24 листопада 1905 р. та 26 квітня 1906 р. скасували всі обмеження для українського слова. У нових умовах редакція «Киевской старины» мала віднайти для журналу відповідну форму й місце у системі новонароджених національних громадських й наукових інституцій. У Старій громаді почали обговорювати можливість реорганізації «Киевской старины» у громадсько-політичний та літературно-науковий журнал на зразок «Основи», навіть пропонувалась назва – «Київська Основа» [25], [26], [27].

Водночас у середовищі української інтелігенції загострились протиріччя щодо перспектив розвитку видавничої справи. Б. Грінченко, який досить неприхильно ставився до В. Науменка, наполягав на тому,

що «Киевская старина» є не українською, а українофільською, та обстоював ідею про заснування нового українського періодичного органу для інтелігенції. Під його рішучим натиском С. Єфремов, Ф. Матушевський, В. Леонтович та Є. Чикаленко підтримали ідею видання щоденної газети для народу та журналу для інтелігенції [28, 299].

Після припинення видання «Киевской Старины» Борис Грінченко співробітничав у газеті «Громадська думка» (видавець Євген Чикаленко), редагував журнал «Нова громада», очолював київську «Прогресу». Весь час він підтримував С. Єфремова та мав на нього значний моральний вплив. Натомість з М. Грушевським Б. Грінченко не знайшов спільної мови, а пізніше також зіпсував свої стосунки з Є. Чикаленком, хоча останній мав виразний дипломатичний хист та знаходив спільну мову з переважною більшістю чільних представників української інтелігенції. У 1908 р. у своєму листі до Володимира Винниченка Євген Чикаленко навіть назвав Бориса Грінченка «Гетьманом Сьогочної, Тогобочної України, Галичини і Буковини» [28, 60-61]. Але, як на мене, в такій дещо іронічній характеристиці містилась данина поваги Грінченкові за його подвижницьку працю та самозречення в ім'я українства.

Отже, журнал «Киевская Старина», а також коло одностудців, згуртоване навколо цього видання, великою мірою допомагали Борисові Грінченкові у його професійному становленні. Завдяки журналу українська інтелігенція мала можливість знайомитись з частиною літера-

турних творів, які виходили з під пера Б. Грінченка, найголовнішим же здобутком письменника стало успішне завершення роботи з укладання словника української мови, яке обезсмертило його ім'я. Але цим досягненням Б. Грінченко значною мірою завдячує тим матеріялам, які збирались членами Київської Старої громади, а також – опосередковано – тим коштам, які передавались на культурно-освітні потреби українськими меценатами у кінці XIX – на початку XX ст.

Bibliography and Notes

1. Палієнко Марина, «Кіевская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.), Київ 2005, 608 с.

2. Палієнко Марина, «Кіевская старина» (1882-1906): Хронологічний покажчик змісту журналу, Київ 2005, 480 с.

3. Палієнко Марина, «Кіевская старина» (1882-1906): Систематичний покажчик змісту журналу, Київ 2005, 384 с.

4. Погрібний Анатолій, Борис Грінченко в літературному русі кінця XIX – початку XX ст.: Питання ідейно-естетичної еволюції, Київ 1990, 230 с.

5. Б. Г. [Грінченко Борис], Харьковский календарь на 1884 г., Изд. Харьковского губернского статистического комитета, подъ ред. действительного члена секретаря комитета П. С. Ефименко. Харьковъ, 1883. VIII, 455, 161, 41 с., «Киевская Старина» 1884, Том 8, № 2, с. 317-321.

6. В. Ч. [Грінченко Борис], Некоторые остатки старины в Херсонщине, «Киевская Старина» 1888, Том 22, № 9, Отд. 3, с. 73-75;

7. Грінченко Борис, Изменение текста «Энеиды» И. П. Котляревского, «Киевская Старина» 1897, Том 56, № 3, Отд. 2, с. 74-76.

8. Грінченко Борис, Поправка [к заметке «Изменение текста «Энеиды» И. П. Котляревского», 1897, № 3], «Киевская Старина» 1897, Том 57, № 5, Отд. 2, с. 70.

9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Фонд III, Од. зб. 38828, арк.1.

10. Каталог Музея украинских древностей В. В. Тарновского, Том II, Составил Б. Д. Грінченко, Приложение к № 7 «Земского сборника Черниговской губернии», Чернигов 1900, 367 с.

11. А. Л. [Лазаревський О.], Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях, Вып. 1, Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. Б. Грінченко, Черниговъ 1895, 308 с., «Киевская Старина» 1895, Том 51, № 12, Отд. 2, с. 111-113.

12. А. Л. [Лазаревський О.], Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседней с ней губерниях, Вып. 2, Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. Б. Д. Грінченко. Черниговъ 1896. 330 с., «Киевская Старина» 1896, Том 55, № 11, Отд. 2, с. 61-62.

13. Старовойтенко Інна, Євген Чикаленко: людина на тлі епохи, Київ 2009.

14. Зубкова Н., Архів і бібліотека видатного діяча українського просвітництва Б. Д. Грінченка (з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського), Київ 2008.

15. Чикаленко Євген, Спогади (1861 – 1907), Київ 2003.

16. Є. Чикаленко, С. Єфремов: Листування. 1903 – 1928 роки / Упорядкування та вступна стаття Інни Старовойтенко, Київ 2010.

17. Орлова Г., «Словарь» Грінченка – видатна лексикографічна праця, Web. 12.03.2014. <ippo.org.ua/files/новини/.../13.doc>.

18. Грінченко Борис, Е. Крымский, как украинский писатель, «Киевская Старина» 1903, Том 80, № 1, Отд. 1, с. 115-136.

19. Грінченко Борис, Необходимое пояснение [По поводу публикации «Отче-

та о присуждении премии Н. И. Костомарова за лучший малорусский словарь», "Киевская Старина" 1906, Том 93, № 7/8, Отд. 2, с. 74-78.

20. Гринченко Борис, *Неосторожность в важном деле (По поводу украинской стилистики)*, "Киевская Старина" 1903, Том 82, № 9, Отд. 1, с. 404-446.

21. Гринченко Борис, *Несколько дополнений к статье И. Франка об украинской литературе [«З останніх десятиліть ХІХ в.»]*, "Киевская Старина" 1902, Том 76, № 3, Отд. 2, с. 171-173.

22. Гринченко Борис, *Наталка-Полтавка, малороссийская опера И. П. Котляревского. Проверенный текст (по изданию 1838 г. и открытому списку 1820 г.) под ред. И. Стешенко. Киев 1903, 46 с.*, "Киевская Старина" 1903, Том 82, № 7/8, Отд. 2, с. 56-60.

23. [Гринченко Борис], *О положении украинской печати [Из газеты «Киевские отклики». № 288]*, "Киевская Старина" 1904, Том 87, № 11, Отд. 2, с. 54-60.

24. Д. Д. [Дорошенко Д.], *Гринченко Б. Драмы й комедии, Чернигов, 1902. 400 с.*, "Киевская Старина" 1903, Том 80, № 2, Отд. 2, с. 108-111.

25. И. Ж. [Житецький Іг.], *«З загадок про дитячи літа». Василь Чайченко. Киев 1888*, "Киевская Старина" 1888, Том 22, № 9, Отд. 2, с. 69-70. [Василь Чайченко – літературний псевдонім Бориса Грінченка].

26. Старицкая-Черняховская Людмила, *Гринченко Б. Пысанья. Т. I, К. 1903, IV, 500 с.*, "Киевская Старина" 1904, Том 87, № 11, Отд. 2, с. 73-115.

27. Шугуров Н., *Литература украинского фольклора. 1777 – 1900. Опыт библиографического указателя. Составил Б. Д. Гринченко. Чернигов 1901*, "Киевская Старина" 1901, Том 74, № 9, Отд. 2, с. 105-115.

28. Є. Чикаленко, В. Винниченко: *Листування. 1902-1929 роки / Упорядкування та вступна стаття Надії Миронець, Київ 2010.*

